

**ПОЛІКУЛЬТУРНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ДО РОБОТИ В СІЛЬСЬКІЙ ШКОЛІ
КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ**

Проблема гармонізації національних інтересів України з сучасними тенденціями глобалізації суспільного розвитку світу є однією з найбільш актуальних і складних. Її вирішення значною мірою залежить від якості реалізації освітою універсальної функції – передачі молодим поколінням соціокультурного досвіду людства, загальнолюдських та національних культурних цінностей.

Про державний підхід до вирішення проблеми регулювання міжетнічних взаємин засвідчують статті Конституції України, Закони України «Про освіту», «Про національні меншини в Україні», «Про мови», Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку Української державності, Програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Національна доктрина розвитку освіти, Концепція національного виховання, інші законодавчі та нормативні акти.

На міжнародному рівні проблеми полікультурності набули ствердження у Статуті Організації Об'єднаних Націй, у Преамбулі Статуту ЮНЕСКО, у Загальній декларації прав людини, Конвенції про права дитини, Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії та переконань, Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Декларації принципів толерантності та ін. У цих документах декларується полікультурність і багатоетнічність нашої держави, ставляться завдання оберігати культуру, виховувати повагу до різних світоглядних, політичних доктрин, релігійних вірувань і формувати толерантні міжетнічні стосунки.

Зазначені реалії висувають нові вимоги до підготовки педагогічних кадрів, які мають бути готові до роботи в умовах поліетнічності, полікультурності сучасного освітнього простору.

Ефективність навчально-виховної роботи в умовах поліетнічного суспільства має забезпечуватися врахуванням учителем етнопсихологічних та етнокультурних особливостей учнів – представників різних народів, а також доцільним використанням прогресивних етноспецифічних виховних традицій, засобів і прийомів народної педагогіки. При цьому закономірності онтогенезу людської особистості покладають особливу відповідальність на педагогічних працівників початкової ланки загальної освіти – вчителів школи I ступеня, оскільки саме в молодшому шкільному віці відбуваються найбільш значущі процеси, що визначають подальше становлення індивіда й громадянина.

На необхідність розв'язання різноманітних проблем, пов'язаних із розвитком ідеї педагогічної взаємодії, вказують сучасні українські вчені Л. Велітченко, О. Глузман, О. Друганова, С. Золотухіна, М. Євтух, М. Коць, В. Курило, В. Лозова, О. Матвієнко, О. Микитюк, В. Майбородова, Н. Побірченко, Н. Пузирькова, О. Рацул, О. Рудницька, А. Троцько та інші.

Сучасні тенденції становлення полікультурного виховання розглядають як вітчизняні дослідники (О. Дубовик, О. Сухомлинські), так і зарубіжні (Г. Ауернхаймер, П. Вебер, О. Джуринський, Г. Дмитрієв, В. Містер). Питанням виховання полікультурності та толерантності присвячені роботи М. Баяновської, І. Бежа, Б. Гершунського, М. Філатової. Взаємозалежність національного і громадянського виховання, а також проблеми виховання культури міжнаціонального спілкування досліджує ряд вчених: С. Бондирьова, Н. Воскресенська, Н. Ганнусенко, З. Гасанов, В. Заслуженюк, Г. Філіпчук.

Мета статті розкрити полікультурні засади підготовки майбутнього педагога до роботи в сільській школі Карпатського регіону.

Стратегічною лінією вітчизняної державної політики є ідея інтенсифікації входження України до європейської співдружності. Політичні та соціокультурні зміни, інтеграційні та економічні процеси створюють передумови для удосконалення педагогічної освіти в аспекті її відповідності вимогам європейського освітнього простору, впровадження нових підходів у підготовці вчителів початкової школи.

Сьогодні значно зростає потреба у фахівцях, які здатні адекватно здійснювати навчально-виховний процес у полікультурному суспільстві з урахуванням розмаїття етнічних, расових та релігійних засад. У сучасному соціокультурному середовищі полікультурність стає невід'ємним компонентом професіоналізму. Це дає підставу розглядати проблему підготовки вчителя до роботи в полікультурному середовищі як одну з ключових.

Зміст полікультурного виховання зорієнтований на створення умов для соціально-культурної ідентифікації особистості, яка визначає її статус під час участі в міжкультурному діалозі та забезпечує її первинним досвідом вивчення культури, на формування уявлень про культурно-етнічну різноманітність світу як у просторі, так і в часі; на виховання терпимості та поваги права кожного народу зберігати свою культурну самобутність; на оснащення студента поняттєвим апаратом, який забезпечує можливість найбільш повного опису полікультурного середовища; на розуміння студентами технологій реконструкції цінностей культурних спільностей, які беруть участь у діалозі, що є першим кроком до розуміння мотивів, настанов і упереджень учасників діалогу культур; на розвиток у студентів здібностей до критичного засвоєння полікультурної реальності.

У процесі планування змісту полікультурного виховання необхідно брати до уваги соціокультурну специфіку середовища, в якому знаходяться

студенти, та їхні індивідуальні особливості.

Специфіка методів полікультурного виховання визначається діалогічним характером функціонування та розвитку культури, рівнем етнокультурної ідентифікації студента, рівнем знань про полікультурне середовище, їхньою емоційною культурою та культурою поведінки, що потребують використання активних методів: бесіда, дискусія, діалог, моделювання, проектування, реконструкція, рефлексивні методи, рольові ігри. Базовими принципами полікультурного виховання є: принцип діалогу та взаємодії культур; принцип творчої доцільності вживання, збереження та створення нових культурних цінностей.

Полікультурне суспільство характеризується різноманіттям націй, релігій, традицій і світоглядних установок. Гармонійне функціонування полікультурного соціуму можливе за умови виховання його громадян у системі загальнолюдських цінностей і пріоритетів, серед яких найважливішими є глибинне і всебічне опанування власної культури (національної, етнічної), вироблення толерантного ставлення, розвиток умінь і навичок продуктивної взаємодії з представниками інших культур [1].

Успішність реалізації виховних завдань залежить від рівня полікультурної компетентності педагогічних працівників, яка, будучи інтегральним утворенням, залежить від сформованості окремих компетенцій (комунікативно-мовленнєвої, соціокультурної). Особлива роль належить учителю початкових класів, який, формуючи полікультурне світобачення школярів, збагачує їх досвід полікультурного спілкування, що є визначальним у їх подальшому житті. В цьому аспекті професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів до полікультурного виховання учнів набуває ознак особливої значущості в умовах сучасного культурного розмаїття соціуму.

В умовах поліетнічного суспільства ефективність навчально-виховної роботи має забезпечуватися знанням учителем етнопсихологічних та етнокультурних особливостей учнів – представників різних народів, а також доцільним використанням прогресивних етноспецифічних виховних традицій, засобів і прийомів народної педагогіки. При цьому закономірності онтогенезу людської особистості покладають особливу відповідальність на педагогічних працівників початкової ланки загальної освіти – вчителів школи I ступеня, оскільки саме в молодшому шкільному віці відбуваються найбільш значущі процеси, що визначають подальше становлення індивіда й громадянина [2].

Провідна роль у формуванні особистості належить учителю, і в першу чергу, – вчителю початкових класів, адже саме він закладає фундаментальні основи духовності, освіченості, культури та життєвого досвіду дитини. В умовах модернізації української системи освіти постала необхідність переосмислити нагромаджену практику підготовки педагогів. Сучасна початкова школа характеризується системними змінами у

структурі та змісті навчального процесу, що зумовлює необхідність підготовки вчителя нової формації як професіонала й людини культури, здатного до формування, розширення та збагачення досвіду дитини.

Однак, аналіз професіограм, освітньо-кваліфікаційних характеристик і освітньо-професійних програм, навчальних планів і програм навчальних дисциплін вищих педагогічних навчальних закладів України дає підстави зробити висновок про те, що сьогодні на загальнодержавному рівні відсутній єдиний науковий підхід до вирішення проблеми підготовки педагогічних кадрів до роботи в полікультурному середовищі.

Колишня модель початкової освіти, що була зорієнтована на заучування інформації, не відповідає вимогам практики. Сьогодення вимагає переорієнтації змісту освіти від раціоналізму до культуротворчості, оволодіння ефективними способами отримання, обробки та застосування різноманітної за якістю та кількістю інформації. Отже, об'єктивні зміни в економічному, політичному, соціокультурному житті суспільства вимагають підготовки творчих особистостей із цілісним досвідом, гармонійним сприйняттям навколишньої дійсності, зі сформованою системою ціннісних орієнтацій.

Так, українські науковці виокремлюють чотири компоненти культурного досвіду, технологією формування яких повинен оволодіти і вчитель початкових класів: знання про різні галузі навколишнього світу; досвід виконання відомих способів діяльності; досвід творчої діяльності; досвід емоційно-ціннісного ставлення до дійсності. Наразі досить актуальним є дослідження особливостей культурологічної парадигми в контексті Болонського процесу, який є фактором переведення суспільства на рейки цивілізованого культурного руху. Ученими виокремлюється культурологічний підхід до формування соціального потенціалу вчителя.

Національна ділова культура суттєво впливає на різні аспекти життєдіяльності людини – на підходи до керівництва, ставлення до праці, стиль міжособистісних стосунків та взаємодії вчителя та учня, ведення переговорів, сприйняття та виконання законів, планування педагогічної діяльності, форми і методи здійснення контролю, особисті та групові стосунки людей та ін. Велика кількість існуючих у різних країнах національних ділових культур, зростаюча відкритість ринків, глобалізаційні тенденції в світовому освітньому просторі викликають необхідність різноаспектного дослідження та урахування в практичній діяльності полікультурного аспекту підготовки сучасного педагога.

Рівень здатності до адекватного міжкультурного спілкування визначається як сукупність таких умінь: уміння використовувати специфічні для певної культури мовні одиниці, що вивчаються при побудові мовного акту, зокрема уміння використовувати лексичні одиниці, що містять у собі соціокультурну інформацію в ситуації міжкультурного спілкування, враховуючи при цьому національно-культурну специфіку

вербальної й невербальної комунікативної поведінки, а також уміння запобігати культурним конфліктам, які викликані відмінностями ціннісних систем і етносоціокультурних настанов у власній культурі та культурі носіїв інших мов [2].

Полікультурний підхід дає можливість як педагогові, так і його учням відмовитися від звички безумовного пріоритету лише власних культурних цінностей і традицій, толерантно ставитися до інших людей, що взаємодіють між собою і сприяють взаємозбагаченню представників різних національностей, тобто формуванню полілогічного способу осмислення дійсності. Цього вимагають не лише умови проживання на території Українських Карпат, а й та обставина, що значна частина дорослого населення у зв'язку з безробіттям змушена заробляти на життя за кордоном, де також постає необхідність вивчення інших мов, ознайомлення з новими звичаями, традиціями, культурними цінностями. Досвід спілкування з іншими культурами переноситься на рідний ґрунт, що має не лише позитивні, а й негативні наслідки. До таких наслідків призводить нерозуміння чужих традицій та необдумане перенесення їх у власне етнічне середовище.

Таким чином, міжкультурна комунікація – це явище неоднозначне, воно вимагає спеціальних знань та умінь спілкування між представниками різних народів, а також певної «стійкості» щодо власних культурних цінностей, у тому числі й мови. Інакше можна зіткнутися з явищем культурної експансії як стосовно мовних питань, так і інших складників культури [3].

Зокрема, для педагога початкової школи в умовах полікультурності важливо відійти від етноцентризму в навчанні державної української мови, від нав'язування стереотипів української культури. Для багатьох школярів інших національностей, що проживають у регіоні Українських Карпат (наприклад, румунів, угорців, ромів) українська мова фактично є іноземною, чимало дітей не володіють нею.

Однак високий рівень професійно-педагогічної культури вчителя в першу чергу передбачає вміння враховувати міжкультурні відмінності, а також спільні риси культур для правильного вибору стилю, стратегій і тактик комунікації. Комунікативна діяльність вчителя початкових класів як провідний компонент професійної підготовки передбачає оволодіння комплексом комунікативних дій, а саме: перцептивними діями (заохочувати до спілкування, визначати стан співрозмовника на основі характерних ознак і впливати на нього, розуміти співбесідника); власне комунікативні дії мовленнєвого і немовленнєвого характеру (правильне, емоційне, образне, стилістично марковане мовлення, доречна міміка, жестикуляція); інтерактивні дії (взаємодія індивідів на основі комунікативно-підтримуючого, кооперативного стилів.

Знання систем цінностей, поведінкових моделей і стереотипів,

розуміння національних та інтернаціональних особливостей поведінки людей різних національностей суттєво підвищують ефективність управління, дають можливість досягти взаєморозуміння під час організації навчально-виховного процесу, вирішити конфліктні ситуації та запобігти виникненню нових. Саме тому педагогічна діяльність, яке відбувається на межі двох і більше різних культур, викликає значний інтерес і серед науковців, і серед практиків та виділяється сьогодні в окремий напрям підготовки фахівця до роботи в умовах полікультурного середовища.

Для успішної реалізації підготовки сучасного вчителя початкових класів необхідно спрямувати всю систему педагогічної діяльності на формування висококваліфікованого компетентного фахівця, готового працювати в умовах поліетнічного Карпатського регіону. З цією метою слід забезпечити педагогів додатковою літературою про історію, культуру, звичаї та традиції України та історію тих етносів, що проживають на вказаній території, організувати методичні семінари, дискусійні клуби з проблем полікультурного виховання, зустрічі з представниками органів державної влади та місцевого самоврядування, діячами науки, культури, мистецтва. Корисним буде вивчення вчителями зарубіжного досвіду вирішення подібних проблем.

Результати проведених досліджень серед випускників педагогічних вищих навчальних закладів дозволяють зробити висновок про те, що неготовність частини вчителів до роботи в умовах поліетнічного соціуму і здійснення полікультурного виховання найчастіше зумовлена небажанням визнати актуальність такої роботи, тобто відсутністю відповідної мотивації. За наявності мотивації до педагогічної діяльності в умовах полікультурності на перше місце серед факторів, що перешкоджають досягненню успіху, виступає відсутність необхідних знань і специфічних педагогічних умінь.

Досить одностайним виявилось ставлення вчителів до висловлювань, що можуть характеризувати їхню позицію стосовно окремих аспектів роботи в умовах поліетнічності освітнього простору. Так 98 % респондентів тією чи іншою мірою погоджуються з тим, що етнічний склад учнів класу не має для них жодного значення. Така позиція з першого погляду може видаватися цілком виправданою, справедливою, проте вона може означати, що вчитель не визнає і не приймає культурні відмінності учнів. У свою чергу, учень може тлумачити таке ставлення до себе як ігнорування вчителем культурних відмінностей, як заперечення права школяра на свою ідентичність. Водночас свідоме чи несвідоме ігнорування вчителем культурних відмінностей учнів негативно позначається на результатах навчально-виховного процесу. Дещо менше – 84 % з опитаних учителів – вважають, що багатоетнічний склад учнів вимагає посиленої уваги та створює додаткові складності в роботі з класом. Натомість 10 % цей факт заперечують [5].

Висока результативність цього процесу неможлива без ґрунтового аналізу рівня професіоналізму вчительських кадрів і пошуку шляхів подальшого удосконалення якості їхнього фахового становлення. Робота в умовах полікультурного регіону висуває особливі вимоги як до підготовки майбутніх учителів, так і до набору його умінь і навичок, що визначають результативність учительської праці. Без певного рівня розвитку готовності до ведення міжкультурного діалогу не можна досягти якісної зміни в професійній готовності майбутнього вчителя, забезпечити творче виконання ним своїх професійних функцій.

Аналіз практики вищих навчальних закладів дозволяє вести мову про недоліки, що мають місце у підготовці педагогічних кадрів, пріоритетності у свідомості педагога когнітивних засад, що не завжди позитивно впливає на процесуальну сторону їхнього професіоналізму. Як наслідок, багато педагогів не завжди готові до навчання, педагогічної взаємодії, співпраці і співтворчості з учнями, до зрушення їхньої активності і потреби у творчій діяльності, не володіють методикою і технологією особистісно орієнтованого навчання [4, с. 170].

Причину такого стану речей варто шукати у застарілих дидактичних технологіях і характері навчання, переважанні монологічного навчання над діалогічним у практиці вищої школи; ігноруванні закономірностей креативного мислення при організації навчальних занять, відсутності необхідних умов для реалізації прогностичної, конструктивної функції і здійснення рефлексії власної професійно-педагогічної діяльності. Це можна пояснити відсутністю цілісної інтегративної підготовки творчої особистості, складовою якої є систематична і цілеспрямована робота для формування у майбутніх педагогів готовності до діалогізації навчання в сучасній шкільній практиці в умовах поліетнічного середовища.

Зміст підготовки майбутнього педагога зорієнтований на створення умов для соціально-культурної ідентифікації особистості, яка визначає її статус під час участі в міжкультурному діалозі та забезпечує її первинним досвідом вивчення культури, на формування уявлень про культурно-етнічну різноманітність світу як у просторі, так і в часі; на виховання терпимості та поваги права кожного народу зберігати свою культурну самобутність; на оснащення студента поняттєвим апаратом, який забезпечує можливість всебічного опису полікультурного середовища; на розуміння студентами технологій реконструкції цінностей культурних спільнот, які беруть участь у діалозі, що є першим кроком до розуміння мотивів, настанов і упереджень учасників діалогу культур; на розвиток у студентів здібностей до критичного засвоєння полікультурної реальності. Окрім названих показників необхідно враховувати соціокультурну специфіку середовища, в якому знаходяться студенти, та їхні індивідуальні особливості.

Таким чином особливості застосування різноманітних методів та

форм підготовки фахівця в освітній галузі визначаються діалогічним характером функціонування та розвитку культури, рівнем етнокультурної ідентифікації студента, рівнем знань про полікультурне середовище, їхньою емоційною культурою та культурою поведінки, що потребують використання активних методів: бесіда, дискусія, діалог, моделювання, проектування, реконструкція, рефлексивні методи, рольові ігри. Подальші наукові дослідження пов'язуємо з проблемою наповнення змісту професійної підготовки вчителя до діалогічної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васютенкова И. В. Современные проблемы поликультурного образования, Образование в эпоху перемен / И. В. Васютенкова // Сборник научных трудов. – Санкт-Петербург : ГНУИОВ РАО, 2006. – Вып. 2. – С. 104.
2. Болгаріна В. Культура і полікультурна освіта / В. Болгаріна // Шлях освіти. – 2002. – № 1. – С. 2–6.
3. Солодка А. Полікультурне виховання та освіта – крок до інтеграції освіти України в єдиний загальнокультурний простір / А. Солодка // Зб. праць. – Миколаїв : МДУ, 2005. – С. 212–217.
4. Червінська І. Б. Освітній та соціальний простір гірської школи (конкретне дослідження) / І. Б. Червінська // Гірська школа Українських Карпат. – 2007. – № 2–3. – С. 170–172.
5. Юр'єва К. А. Дослідження готовності вчителів початкових класів до роботи в умовах поліетнічного соціуму / К. А. Юр'єва. – Харків, 2002. – 124 с.